

LEERPLAN

MUZIKALE OPVOEDING

(algemeen vak - lestijd: 2 of 3 uur per week)

Secundair Onderwijs – Iste graad – A-stroom

ingediend door: Federatie van Rudolf Steinerscholen in Vlaanderen vzw
lid van de European Council of R. Steiner-Waldorf Schools
p/a Kasteellaan 54
9000 Gent
09/233.04.06

datum: 31 mei 1998

Inhoud

1. Beginsituatie	2
2. Doelstellingen	3
2.1. Algemene doelstellingen	3
2.2. Leerplandoelstellingen	4
2.2.1. Eindtermen	4
2.2.2. Waarnemen	5
2.2.3. Musiceren	5
2.2.4. Attitudes	5
3. Leerinhouden	6
3.1. Vocale muziek	6
3.2. Instrumentale muziek	6
3.3. Muziektheorie	7
4. Minimale materiële vereisten	8
5. Methodologische wenken	9
6. Bibliografie	10

1. Beginsituatie

Leerlingen die uit het basisonderwijs volgens de Rudolf Steinerpedagogie komen, zijn reeds vertrouwd met de aanpak van de Rudolf Steinerscholen. Deze aanpak is in de lagere school vooral gericht op het ontwikkelen van het gehoor en het aansluiten van de muzikale beleving bij de leeftijdsfase van de kinderen. Zij hebben reeds een aantal periodes uit de muziekgeschiedenis praktisch musicerend beleefd (tot en met de renaissance).

De meeste leerlingen zullen dus reeds een zekere ervaring hebben in het zingen, waarbij aandacht besteed werd aan ritmisch beleven, intervalbeleven en meerstemmige koorzang.

Idealiter zouden de leerlingen bij de aanvang van de eerste graad Rudolf Steinerpedagogie het notenschrift moeten beheersen en in driestemmige harmonie moeten kunnen samenzingen. Dit alles hangt echter sterk af van de klas en van het aantal leerlingen dat buiten de school nog muzieklessen volgt. Ten dele is de leraar afhankelijk van de input van buitenaf.

Daarom moet de leraar muziek elk jaar onderzoeken wat er aanwezig is in de klas en of de klas vooral vocaal of vooral instrumentaal is ingesteld. Op basis van deze gegevens stelt hij een repertoire op dat specifiek voor die klas het meest geschikt is.

Voor leerlingen die *niet* uit het basisonderwijs volgens de Rudolf Steinerpedagogie komen, moet gedurende het eerste trimester een differentiëring worden voorzien. Bovendien wordt het sterk aanbevolen deze leerlingen te stimuleren een intensieve lessenreeks op een muziekschool te volgen.

Jongens bij wie de stemverandering reeds is ingetreden, kunnen op de achtergrond zingen. De leraar geeft hen een geschikte partij of past het repertoire aan. Hij let erop dat ze hun stem niet forceren, maar tevens dat ze blijven zingen. Dat laatste is belangrijk omwille van de continuïteit. Bovendien is er fysiek geen enkele reden waarom deze jongens niet mee zouden zingen. Elke leerling moet zich kunnen thuisvoelen in de groep, elke leerling moet een plaats kunnen vinden, hoe zijn stem ook moge zijn.

2. Doelstellingen

2.1. Algemene doelstellingen

Het cognitieve aspect van de klassieke opvatting over muziekonderricht is in de Rudolf Steinerscholen minder belangrijk dan de kunstzinnige benadering. Bovendien verloopt de opbouw van de cognitieve elementen van het muziekonderwijs in de Rudolf Steinerpedagogie in samenhang met het gehele leerplan. Deze aanpak leidt tot een spreiding van de cognitief gerichte muzikale vorming over 12 jaar (lagere en middelbare school). In zijn fasering richt het leerplan zich naar de ontwikkelingsfasen van het kind en naar de chronologie van de mensheidsontwikkeling. Hierbij wordt telkens rekening gehouden met de klassikaal bereikte rijpheid. Tevens wil het muziekonderricht een tegenwicht bieden voor elke op passieve beleving gerichte en innerlijk verstarrende muziekcultuur.

De doelstellingen van het muziekonderricht in de Rudolf Steinerscholen zijn hoofdzakelijk ontwikkelingsdoelen voor de totale persoonlijkheid. Het leven in het muzische element werkt harmoniserend op o.m. de ademhaling, de bewegingen, het gevoelsleven en het beweeglijke denken. Door middel van regelmatig oefenen wordt de wil gesterkt en komt men tot sociale en spirituele beleving. Ook het beleven van het eigen innerlijk wordt door het muziekonderricht bevorderd.

Normaal wordt van elke leerling gevraagd dat hij/zij een instrument leert bespelen en dat steeds verder oefent. Hierbij moet de leraar begrip opbrengen voor de persoonlijke ontwikkelingsgang van de leerlingen.

Het klassikale werk gebeurt in principe steeds groepsgebonden, hoewel individueel werk of groepswork occasioneel kan voorkomen. Het sociale is immers inherent met de muziek verbonden: het samen zingen en/of musiceren en trachten samen tot een levende harmonie te komen. Ook het plezier hebben in het samen musiceren is belangrijk: van muziek genieten, zowel van het luisteren als van het zelf musiceren. Zo leren leerlingen ook een eigen plaats vinden in de groep. Dat geldt niet alleen voor de klas, maar voor de gehele school (bij klas- en graadoverstijgende projecten): muziek kan een impuls zijn om leerlingen, leraren en ouders te doen samenwerken.

Aangezien het belevingsgerichte, actieve musiceren in de gehele benadering van het muziekonderricht vanuit de Rudolf Steinerpedagogie steeds centraal staat, komen opgenomen luistervoorbeelden als dusdanig in dit leerplan niet aan bod. Dat neemt natuurlijk niet weg dat leerkrachten steeds de vrijheid hebben om een bepaald thema met een luistervoorbeeld te illustreren.

2.2. Leerplandoelstellingen

In de eerste graad van het secundair onderwijs gaat de aandacht vooral naar de barokke stemmingen. In deze muziek is het vormelijk element het sterkst aanwezig. Net zoals in de andere vakken (skelet in L.O., grammatica bij talen, perspectief in P.O., enz.) wil dit vormelijk element een steun zijn voor de jongeren bij hun verkenning van de wereld. Door de vormtaal van de muziek te beleven, oefenen de leerlingen het sociale: rekening houden met de ander, kritiek terughouden, enz. Er kan dus ook muziek uit andere periodes dan de barok worden gekozen, op voorwaarde dat de bouwstenen van de barokke muziek duidelijk aanwezig zijn.

Tegelijk echter heeft bijvoorbeeld de barokke fuga geen echt thema zoals dat in de latere muziek voorkomt. Het heeft eerder een subject dat geïmpulseerd wil worden. In het verloop van het stuk komen daar telkens nieuwe motieven bij. De 'Pausenlosigkeit' van de fuga, tezamen met de monothematische vlucht waar steeds andere stemmen bijkomen, kan een spiegel voor de biografie zijn: de leerlingen ondervinden dat ze als groep een soort fuga zijn, waar elk met een eigen thema bezig is.

Deze spiegelfunctie (die onder meer bij de ballades duidelijk optreedt: de leerlingen leren zichzelf te herkennen in de figuur van iemand anders) heeft nog een ander facet. De leerlingen uit de eerste graad zien zichzelf nog als 'vreemde', als iemand die ze nog niet willen zijn. Ook de barokmens bekende zich nooit tot de eigen natuur; dat uitte zich in het dragen van pruiken en in de overdreven aandacht voor uniformen (om zich achter te verstoppen). Bij moderne leerlingen uit zich dit in leren jassen, punk-kapsels en andere beschermings- en afschermingsmiddelen. Het ervaren van barokke stemmingen kan leerlingen ertoe brengen zichzelf beter te leren kennen en aanvaarden.

In de barokmuziek treffen we ook steeds een discrepantie aan tussen de 'Weltsucht' en de 'Weltflucht'. De vraag naar een/het eigen midden tussen werelddrang en wereldvlucht wordt acuut. De grenzen, die de renaissance mens zichzelf oplegde, gaan meer en meer open in de barokperiode. In de barokke muziek worden de grenzen actief. Zo leren de leerlingen grenzen te overschrijden, in een vrije ruimte te stappen, echter zonder verlies van het eigen Ik en gesteund door een sterk aanwezig vormelijk element.

De leraar zoekt een evenwicht tussen vocale en instrumentale muziek. Daarvoor onderzoekt hij de dominante stemming die in de klas aanwezig is. Voor de jongens, die in volle stemovergang zijn, is het instrumentale vaak gemakkelijker toegankelijk dan het zingen.

2.2.1. Eindtermen

In wat volgt wordt door middel van een nummertje bij de doelstellingen aangegeven met welke eindtermen de hier opgesomde doelstellingen overeenstemmen. Hierbij verwijzen we naar de nummering van de door de Rudolf Steinerscholen ingediende eindtermen krachtens het Besluit van de Vlaamse Regering van 20 juni 1996, bekrachtigd bij Decreet van 24 juli 1996.

We vermelden bij de nummers van de eindtermen geen vak indien deze eindtermen onder het hoofdstuk 'muzikale opvoeding' vallen. Indien er in het vak Muzikale opvoeding eindtermen

worden gerealiseerd uit andere vakken, wordt door middel van een afkorting naar dit vak verwezen.

2.2.2. Waarnemen

De leerlingen

- kunnen gericht luisteren en hun waarneming toetsen aan reeds verworven kennis, vroegere ervaringen of eigen fantasie;¹
- kunnen in gegeven muziekwerken de basiscomponenten ritme, melodie, muzikale vorm en klankkleur waarnemen en herkennen;²
- kunnen in gegeven muziekwerken stemsoorten en instrumenten onderscheiden en vergelijken;³
- kunnen enkele muziekvormen met een verschillend karakter onderscheiden;⁴
- kunnen verwoorden dat hun muzikale beleving beïnvloed wordt door stemming, voorkeur of vooroordeel;¹¹
- ontwikkelen hun oordeelsvorming: ze kunnen stemmingen aanvoelen en hun appreciatie verwoorden;¹²
- kunnen de soorten en families muziekinstrumenten herkennen;⁵
- kunnen onderscheid maken tussen mineur en majeur;⁶
- ontwikkelen een innerlijk gehoor (auditief voorstellingsvermogen).⁷

2.2.3. Musiceren

De leerlingen

- kunnen een gevarieerd liedrepertoire in groepsverband onder leiding uitvoeren;⁸
- kunnen enkele muziekinstrumenten speels onderzoeken;⁹
- leren zich expressief uiten.¹⁶

2.2.4. Attitudes

- leren openstaan voor verschillende muziekstemmingen;¹⁷
- leren zich kritisch opstellen ten opzichte van eigen werk en dat van anderen;¹³
- leren kritische bedenkingen ten aanzien van hun creatieve uitingen aanvaarden en verwerken;¹⁴
- leren collectief musiceren en hun eigen inbreng afstemmen op de kwaliteit van het geheel;¹⁵
- leren zichzelf herkennen in de ballades en ontwikkelen hun zielenleven aan de bezongen figuren (bv. geuzenliederen: de ideale mens, de held, ...);¹⁸
- leren zichzelf vinden in een eventuele keuze van een instrument;¹⁰
- leren een *eigen* plaats in de groep vinden (concerterend element).¹⁹

3. Leerinhouden

De voorbeelden die worden genoemd, geven de richting aan waarin aanvullende muziekwerken moeten worden gezocht.

3.1. Vocale muziek

Bij de invulling van het repertoire wordt steeds uitgegaan van het beschikbare zangpotentieel in de klas. De volgende thema's komen zeker aan bod:

- anderstalige liederen met voorkeur voor mineurstemmingen;
- anekdotische en verhalende ballades: bv. 'Der König in Thule' van C.F. Zelter, ..., eventueel in samenspraak met andere leraren (vakoverschrijdend);
- jaarfeestliederen (repertoireliederen voor de feesten van St. Michaël, St. Maarten, Advent, Kerstmis, Driekoningen, Carnaval, Pasen, Pinksteren, St. Jan);
- moeilijke canons: Purcell, Hilton, Mozart, Haydn, ...;
- eenvoudige, vooral homofone werkjes voor gelijkstemmig koor;
- geuzenliederen, eventueel in samenspraak met de leraar geschiedenis.

Volgende thema's zijn eerder geschikt voor het tweede jaar van de eerste graad:

- ballades met rijke gevoelsinhouden ('innerlijke' ballades): bv. 'Gute Nacht' uit 'Die Winterreise' van Fr. Schubert;
- koorwerkjes voor sopraan-, alt- en baritonstemmen komen in aanmerking van zodra er voldoende jongens in de mutatieperiode gekomen zijn.

De volgende thema's kunnen eventueel aan bod komen:

- studie van een groter werk in het kader van een muzikaal project zoals een schoolconcert, schoolfeesten, concertbezoek, ...;
- toneelmuziek;
- ...

3.2. Instrumentale muziek

De instrumentale muziek wordt uitgevoerd met het beschikbare heterogene klasinstrumentarium in zoverre de door de leerlingen bespeelde instrumenten zich lenen tot het uitvoeren van de geprogrammeerde muziek (viool, altviool, cello, contrabas, dwarsfluit, klarinet, hobo, gitaar, blokfluit, ...).

De volgende thema's komen zeker aan bod:

- speelmuziek uit de renaissance: Susato, Phalesius, Attaignant, ...;
- barokke suites en ouvertures: 'Water Musick' van G.F. Händel, ...;
- meerstemmige volkse speelmuziek, aansluitend bij de anderstalige liederen (zie 3.1.), bv. menuetten.

Volgende thema's zijn eerder geschikt voor het tweede jaar van de eerste graad:

- speelmuziek uit de barok tot en met de vroege klassieke periode: Corelli, Vivaldi, Telemann, Haydn, Mozart, Schubert, ...

De volgende thema's kunnen eventueel aan bod komen:

- studie van een groter werk in het kader van een muzikaal project zoals een schoolconcert, schoolfeesten, concertbezoek, ...;
- instrumentale versies van de jaarfeestliederen (zie 3.1.);
- toneelmuziek;
- ...

3.3. Muziektheorie

De volgende thema's komen zeker aan bod:

- de enkelvoudige intervallen (tot het octaaf, rein, klein en groot);
- grote en kleine drieklank;
- cadensachtige oefeningen met in hoofdzaak de harmonische graden I-IV-V-(VI), eventueel met omkeringen;
- soorten instrumenten:
  - overzicht;
  - principes;
  - indeling in families;
- muzikale vormen: barokke muziekvormen (suites e.d.);
- stemsoorten:
  - sopraan;
  - mezzosopraan;
  - alt;
  - tenor;
  - bariton;
  - bas;

(de stemsoorten worden benaderd vanuit de stemomvang, niet vanuit het timbre, aangezien de leerlingen op deze leeftijd het timbre nog niet bij zichzelf kunnen ervaren)

- notatieoefeningen met eenvoudige melodische cellen (ter differentiatie kunnen gevorderde leerlingen deze oefeningen in voor hen nieuwe sleutels noteren);
- ritmische oefeningen, eventueel in samenspraak met de leraar aardrijkskunde (bespreking van vreemde volkeren);
- eventueel:
  - fragmenten uit de biografieën van componisten;
  - akoestiek: intervallen, monochord (zie ook het leerplan Technologische Opvoeding), en eventueel boventonen (in samenspraak met de leraar T.O.).

4. Minimale materiële vereisten

Een apart leslokaal, akoestisch goed geïsoleerd, is een evidentie. Het lokaal moet goed verlucht zijn en niet te warm.

Een bord dat geschikt is voor muzieknotatie, één of meer begeleidingsinstrumenten en een stereo-installatie zijn het minimum dat aanwezig moet zijn.

Comfortabeler werken kan indien er een verscheiden instrumentarium in de klas aanwezig is.

Ook de aanwezigheid van een bibliotheek (partituren, monografieën, ...) zal het lescomfort ten gunste komen.

5. Methodologische wenken

In principe wordt er steeds met de gehele klas samen gemusiceerd, hoewel individuele momenten ook aan bod kunnen komen. Bij meerstemmige samenzang of samenspel worden in elke partij zwakkere en sterkere leerlingen samengezet. Op die manier helpen ze elkaar en wordt elke partij toch min of meer stemzeker.

Aanbevolen wordt om een stuk dat men instrumentaal gaat spelen, eerst te zingen. Op die manier ontwikkelt zich het innerlijk gehoor van de leerlingen.

Ingeoefende stukken worden veelvuldig herhaald vooraleer er met iets nieuws wordt begonnen. Tevens is het goed om met een bepaald repertoire naar een bepaalde gelegenheid toe te werken, bv. een Kerstconcert voor ouders of bejaarden in een home, een schoolfeest, ... De leerlingen hebben dan een perspectief en ze worden gewaar dat ze met hun gebaar een sociale daad stellen.

Moeilijkere stukken worden in homogene groepjes gespeeld. Gemakkelijke stukken: tutti. De zwakkeren kunnen ook worden ingezet voor het slagwerk.

Vaste groepen per stem hebben een gunstige invloed op de orde in het lesverloop.

6. Bibliografie

- FRIEDENREICH, C.A., *Musikalische Erziehung auf geisteswissenschaftlicher Grundlage*, Freiburg, 1981.
- HUSEMANN, A.J., *Der musikalische Bau des Menschen*, Stuttgart, 1987.
- HUSEMANN, A.J., *Tonheileurythmie aus musikalischer Menschenkunde*, (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- KNIERIM, J., *Heilende Kräfte der Musik. Ein Kinderschicksal*, (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- KÖNIG, K., *Zur Musiktherapie in der Heilpädagogik* (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- LIEVEGOED, B.C.J., *Maat, ritme en melodie. De therapeutische werking van muzikale elementen*, Zeist, 1983.
- MÜLLER-WIEDEMANN, S., *Die Hörraum-Therapie und die Tonstärken-Therapie* (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- PEDROLI, T., *Gemeinsames Musizieren*, (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- RIEHM, P.M., *Musikunterricht aus lebendiger Menschenkunde* (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- RULAND, H., *Zum Problem Musiktherapie*, (uit: 'Erziehenn und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- SPALINGER, J., *Hören und Bewegen*, (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- TOBIASSEN, M., *Vom freien Tongespräch*, (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- VISSER, C., *Musik in der Sozialtherapie*, (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- VISSER, N., *Das elektronische Ton-Erlebnis*, (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.
- WILMAR, F., *Heilen und Erziehen*, (uit: 'Erziehen und Heilen durch Musik'), Stuttgart, 1989.